

Szócs Géza: A sirálybőr cipő

(...) vagy ezt a kort is
 füstfüggöny-cafatok takarják majd el
 (...) és lehet,
 szögesdrótok a színház udvarán és barikádok
 [a Malom utcában
 mialatt körözvény-falragaszokat göngyölget a
 [szél]

Szócs Géza: Kérdések a XXVI. század
 költőihez (vers a hetvenes évekből)

Van egy képsor Antonioni filmjében, a Nagyításban — tucatnyi más, példaértékű jelenete közt — amelyet eddig csekély figyelemre méltattak. A hajócsavar-vásárlás jelenetére gondolok. A főhősről itt derül ki először igazán, milyen mélységesen esztétalélek. Az öncélú, „érdek nélküli” tetszés megszállottja, nemes vonalú és értelmetlen tárgyak szerelmese, miként a nemes arcélú s torzójú, de kétes jellemű hölgyeké. Mert milyen is az a csónak-hosszú propeller, amelyet egy régiségboltban megvásárol? Lehetne egy utaszállító repülőgépe vagy egy óceánjáró hajóé — de csak mérete szerint; könnyű, vékony fából hajlították, tán mahagóniból, s mintha politúrral vonta volna be egy műbútorasztalos. Olyan öncélú, rendeltetésére alkalmatlan hajócsavar ez, hogy még szellőzőventilátornak sem tenné meg egy harmadosztályú doveri kocsmában, a mennyezeti csillárok alatt.

Óhatatlanul fölremlik ez a kép a fotósról, a rejtélyes bűn tanújáról, valóban a propellerrel, mint egy nyírfakéreg indiánkenuval, amikor Szócs Géza régi műveit föllapozom, forrását kutatandó, honnan, hogyan is jutott el idáig, *A sirálybőr cipő* verseiig — s rábukkanok *A hajócsavar* című darabra. Szerelmi vallomás ez is, mint oly sok az eddigiekből, s azutániakból. Szerelmi vallomás — és játék, oly öncélú és érdek nélküli érdek által vezérelt, amilyen csak az igazi esztétaköltők műhelyében terem, születik vagy kerekedik — a jó ég tudja, mit csinál egy ilyen hamisítatlanul szép, groteszk és aranyos öncél. Íme a vers: „Nem is tudom, mihez kezdenél, ha adnék neked egy hajócsavart. Mondjuk, adósságba verném magam, elérverezném mindenemet, amíg sikerülne megszereznem egy viharvert óceánjáró propellerét. Aznap, amikor a szállítómunkások letennék a hatalmas és jellegzetesen hajócsavar-illatú hajócsavart a házatok előtt, s becsengetnének hozzátok, lesben állanék valahol a közelben és figyelném az arcod. // Olyan lány kell nekem, aki örülne a hajócsavarnak.”

El lehetne vitatkozni arról, hogy csakugyan „öncél”-e úgy ajándékozni a kedvesnek egy óceánjáró propellerét, hogy ürügyén kiderüljön, van-e örömkészség, humor és nagyvonalúság a férfiú szíve hölgyében, vagy csak hisztérikus praktikumérzék lakik-e benne. Csak azért beszélek öncélról, mert csakugyan benn van a műben Antonioni filmhősének esztéticizmusa is; szép a propeller, szép önmagában, és szép akkor is, ha funkcionálisan szemléljük

— szép, mint a hársfa termése, melynek fajfenntartói érdekében áll a mag minél messzibbre röptetése, propellerezése. A hajócsavar elhelyezhető a sarkokban vagy a dolgozószoba falán — ott van és szép és haszontalan, és sok mindenre emlékezteti azt, akinek van mire emlékeznie.

Szócs Gézát — versalanyát! — igazi látásművésznak, emlékezet- és képzeletművésznak vélem. Olyannak, aki tud örülni tárgynak, női levélnek, falevélnek, saját és mások létezésének. Élveteg, nagyétkű fantázia párosul itt a logikai ötletbravúrok bőségével, melyek közel állnak a természettudományos ismeretek érdekességeihez is, meg a szofista bölceletek abszurdkép-szerű (nem „képtelen!”) műveleteihez, bizonyításaihoz. Ez a fantázia, képzeletem szerint, lomhán, mégis könnyeden száll a magasba, mint egy nagy, színes, nemesgázzal telt léghajó, egy nem cepelésre szánt Zeppelin, amelyen mégiscsak hasznos a törekeny mahagóni propeller, s amelyet céltudatosan a semmibe lőtt nyelvi rakéták hajtanak előre nagy sebesen, önnön orra után. Egy szóval nagy játékos tehetségnek, született artisztikusnak látom a még mindig kellemesen fiatal, noha tekintélyes múltra visszatekintő mestert.

Ahogy az Antonioni filmjebeli fotós életébe tör be a bűnügy, úgy gázol bele — kitörölhetetlen nyomokat hagyva — a politika a marosvásárhelyi illetőségű, Kolozsvárott sokáig működő, ott zaklatott és üldözött, 1986-ban Svájcba emigrált, majd Budapesten otthonra talált Szócs Géza életébe és költészetébe. Hogy ez miként is történt, arról némi fogalmat szerezhetünk *Indián szavak a rádióban* című verséből, amelyet William Least Heat Moon költőnek ajánl: „Könnyebb megérteni az ajánlást, s magát a verset, ha tudjuk, hogy a Budapesten tartott Kulturális Fórum 1985. november 15-i ülésén William Least Heat Moon indián származású író, az amerikai küldöttség tagja, részletes fölszólalásban ismertette Szócs Géza helyzetét. Elmondta, hogy értesült róla: Szócs Gézát házi őrizetben tartják, és a lakásra felvigyázó rendőrnek utasítása van rá, hogy ha a költő leül az írógéphez, tépje ki a papírt a gépből. Moon felszólította a román kormányt, hogy a költőket tekintse nemzeti kincsnek, a jelenlevő küldötteket pedig arra kérte: a hallgatásra ítélt írók nevét tegyék ismertté mindenhol, ahol megfordulnak a világban.”

Jó alkalmat kínál ez a vers, melynek eddig csak lábjegyzetét idéztem, hogy bizonyíthassam: a brutális egyoldalúsággal megjelenő politika — közelebbről a Ceaușescu-diktatúra, tágabban értve a magyarságot sújtó, régibb eredetű sovinizmus — nemhogy ártott volna ennek a költői artisztikumnak, egyenesen (akarom mondani, ördögien) hasznára vált színeket kiugrasztó kontrasztjaival. Szócs Géza gyermekien játékos kedély marad akkor is, ha mélységesen felháborítja a terror, a durva diszkrimináció, a nemzeti veszélyeztettség tartós állapota. A mindnyájunk gyerekkorából ismert indiánosdi a túlerővel szembeni, bátor ellenállás romantikáján alapul; akárcsak ez a nagypolitikai összefüggésekre tekintő vers. „Az indiánok nem hagynak cserben minket. / Mások igen, de ők nem hagynak cserben minket. // Ha tudták volna, mi is lesz Segesvárnál / — de hát nem tudták, mi lesz Segesvárnál — / biztosan eljöttek volna ők is, / egyesek tudták volna, hogy jönnek ők is: / Bem apó, jönnek az indiánok, mondták volna, / egy reggel Bem apónak ezt mondták volna: // a Bering szoroson át / a Bering szoroson át / indián lovascsapat érkezik, / áttör egész Szibérián, / átvágja idáig magát / segítségünkre jő — // az őrnagy urak így beszéltek volna, / csákójukat a magasba dobálták volna.”

Két politikai mozzanata van ennek: a vágyakozás egy önzetlen, bármi messziről jövő segítségre (melyet az indián származású költőtárs felszólalása kicsit meg is hozott a Kulturális Fórumon); s a sorsközösség a meg nem törhető, rezervátumokban tengődő, kihalásra ítélt néptöredékekkel. S hány artisztikus mozzanata van a versnek, e szimbolikán túl? — Elsősorban az ötlet játékossága, képtelen képisége. Aztán a benne levő akasztófahumor: közömbös irántunk a világ, közömbösek a nagyhatalmak, de az indiánokra még számíthatunk. S a Hány János-történetekbe illő földrajzi abszurd és történelmi anakronizmus: kenukkal, musztángokkal át a világon, másfél évszázadon a múltba, megfordítani a hadállást Bem apó seregével, a hátba támadott cáriakkal. Nem álmodozás ez, hanem fölrazó, abszurd humor. Szükség van rá, mert ez a költő lelki szükséglete. És szükség van rá, mert Szócs Géza művelt író, s tudja, tudnia kell, amit a románság nagyjai tudtak, amit Tzara, Ionesco tudott; nemcsak ütközni kell, hanem hagyatkozni s hivatkozni a másik félben meglevő jóra, melyet egy nép nem fog egészen megtagadni soha, csak eltéveszteni egy kis időre (melybe azonban, sajnos — lásd az indiánokat — a kisebbség bele is pusztulhat).

Történelmi szimbolikája viszonylag áttetsző, noha sokáig szüksége volt némi ezópusi, allegorikus rejtjelezésre, harci álcázásra, kulturális terepszínűsége; hosszú éveig tartó rendőri megfigyelése s emigrációba kényszerülése mutatja, mennyi önféltést lebíró művészi naivitás, azaz nyíltszavúság és nyíltszívűség volt ebben a bujkálásban — Nagy Lászlóval mondva, versben bujdosásban.

Ha sors, alkalom s jóézés nem teszi ellenálló költővé, akkor most főleg a szerelmi költészet, a formai játékok, szürrealisztikus képzeletvillódzások s képzettársítások — s nem utolsósorban a tréfás gyerekversek mestereként emlegetnénk.

Így is megtehetjük. Játékos ábrándozásában, gyengéd-frivol fantáziálásában szétbonthatatlanul egybefonódnak a földrajzi határok a lelkiekkel. A magyar költészetben közhelyszerűen együtt van szabadság—szerelem, politika és szerelem; nála nem közhelyszerűen vannak ezek összecsomózva. Baj lenne, ha egy önmagában problémátlan, felhőtlen vagy éppen rózsaszínű fellegekkel ékes szerelem útjába gördítene akadályokat a politikai elnyomatás, a gomba kultúrkuss. Elronthatatlanul *játssza* e költő legigazabb érzéseit — ragaszkodik csalódásaihoz, csalfaságaihoz, legszemélyesebb lelki szabadságához, melybe persze a teljes odaadás és ragaszkodás is beletartozik, ha a külső és belső körülmények úgy akarják. De ki merné állítani, hogy minden szerelem úgy, ahogy van, tökéletes, csak diktátorok, határőrök és besúgók állják el annak az útját, hogy két ember összetalálkozzék, s örülje egymást?

Egy nyári délelőttön című darabja mintha Kosztolányi rímzsonglőri mutatványára játszana rá, a *beteg szív—detektív*-re. Egymásra kopírozódik benne a férfi kószálása szerelme után, meg a férfi után szaglászó nyomozó, majd a nyomozó után eredő nyomozottak és követők groteszk körtánckomédiája, egy olyan társadalomban — a nyolcvanas—kilencvenes évek fordulója előtti Romániában —, ahol mindenki gyanús vagy gyanúsított, vagy nyomozó vagy nyomozott, vagy mind a kettő. Szerelmi költészete telis-tele van a kínzó távolság, a válság és az érzést ébren tartó emlékezés motívumaival, vidámkodásba átjátszott keserűséggel. „Mint égve felejtett helyzetjelző lámpa egy Peruból érkezett, vagy odatartó, de soha el nem indult repülő egyik szárnyán. Így hordozlak magamban téged. És az óceán tele van elsüllyedt

repülőkkel” — ilyen értelemben a férfiszív valóságos asszonytemető, miközben persze az asszonyi szív sem lehet sokkal jobb, mint a Deákné vászna. (*Rulett után, mikor a lámpákat leoltják.*)

Mint azt az *Egy éjszaka Walesben* s még sok más verse mutatja, a sokszori elutazás, a távollét a hazától, az örökös másuttlét gyakran fölerősíti benne az eredendő, modern költői hajlamot, a személyiség megkettőzését, sokszorozását, mely olykor a kedvesre is átragad: „nem tudod: őt csókoltad? vagy távolodó mását?” *Merre mutat a versünk?* című hozzászólása az Utunk szerkesztőségében 1978 októberében rendezett kerekasztal-beszélgetéshez, ars poeticává lépteti elő az időbeli én-variánsok poézisét: „... a vers egyik alapfeladata mindez, beszélgetni azzal az önmagammal, aki voltam, és azzal, aki leszek”. Szeretni való az a felfogás az avantgarde-ről vagy legalább modernről, amit ő vall. Szerinte a vers a nyelv emlékezetete, visszatérés az ősnyelvhez, mely közvetlen szemléleten, s nem spekuláción alapul. A költői kép Szöcs szerint nem díszítmény vagy a fogalom szemléltetésének szolgálai eszköze, hanem azonosulás a világ dolgaival, s ami még fontosabb, az ember, a beszélő azonosulása, illetve azonossága önmagával. Ez nem azt jelenti, hogy kiiktatja verseiből az éber tudatot, a logikát. Nem, a modern művészet ennek az önazonosságnak, és ezzel a világban való jelenlétnek a szolgálatába állítja az elmét, megszerzett műveltségével, információinak bőségével együtt.

Tudja tehát azt is, miről kell lemondania, mit kell kivonnia magából és a világból, hogy tiszta lehessen: „... ellenőrizi számításait a gyanakvó ember, aki a való világ végtelenségéből kivonta mindennek az ellenkezőjét: az anyagból az antianyagot, a gondolatokból a visszafelé gondolt gondolatokat, északból a delet, a fényképekből a negatívokat”.

Nem tudom, találkoztam-e már ilyen közérdekű, nemzetet, közösséget, demokráciát, szabadságot, egyszóval társadalmat szolgáló l'art pour l'art költészettel. És nem tudom, találkoztam-e már hazafias lírával, mely annyira közel áll a *tiszta költészethez*, mint Szöcs Géza poézise. (*Magvető, 1989.*)

ALFÖLDY JENŐ

Mindig halál

NÁDAS PÉTER: ÉVKÖNYV

(*A harmadik szólam a halálé. Mélyen az ált regisztrertebe csúszva, baljós lüktetéssel ismétlődik, amit a vetőkártya mutat: „Újra halál. Mindig halál.”*)

(*A cím*)

Akárhogyan fordul az év, akármiről szól a hónap, előbb-utóbb szembenéz velünk a könyv nehézkedési pontja, az örvényforma cím mélyének V-je: a diadalmas halál.